

15. Гнатенко К.В. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 4. С. 57
16. Жовнір Т.Л. До питання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 55. Том 1., 2019. С. 171.

УДК 342.5 (045)

Тисячний Д. В.,
аспірант Міжрегіональної академії
управління персоналом

ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА НАПРЯМІ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Загальна декларація прав людини у статті 15 проголошує, що громадянство є одним із основних прав людини, реалізація якого надає особі, що має статус громадянина, можливість володіти повним комплексом прав і свобод, а також належним чином виконувати свої обов'язки, закріплені у відповідних законодавчих актах держави. З огляду на це, в усіх сферах суспільного життя особа визнається суб'єктом відповідних прав, свобод і обов'язків, які у своїй сукупності визначають її соціальне становище у виробництві й розподілі суспільних благ, в управлінні державними і суспільними справами та у системі суспільних відносин загалом.

Інститут громадянства, як відомо, є однією з основних ознак державного суверенітету та тісно пов'язаний з обов'язком держави забезпечувати захист прав і законних інтересів громадян даної держави. Основу правового статусу індивіда утворюють правовідносини громадянства, а сутність громадянства полягає у взаємовідносинах людини і держави, тобто громадянство - правова належність особи до певної держави.

Такий підхід дозволяє визначити сутність, зміст інституту громадянства та його конститутивні ознаки. Громадянство, як відомо, є одним з атрибутів держави, а тому питання громадянства традиційно є особливо актуальним і вагомим.

Громадянство є центральною ланкою відносин між державою і індивідом, тому міркування про долі національної держави в умовах глобалізації неминуче призводять до необхідності дослідження інституту громадянства.

Ключові слова: громадянство, інститут громадянства, глобалізація, глобальне громадянство.

The Universal Declaration of Human Rights in Article 15 proclaims that citizenship is one of the basic human rights, the implementation of which gives a person with a citizen status the opportunity to possess a full range of rights and freedoms, as well as to properly fulfill his duties enshrined in the relevant legislative acts of the state. The institution of citizenship, as you know, is one of the main signs of state sovereignty and is closely related to the obligation of the state to protect the rights and legitimate interests of citizens of this state. The legal status of an individual is based on legal relations of citizenship, and the essence of citizenship lies in the relationship between a person and the state, that is, citizenship is the legal belonging of a person to a particular state.

This approach allows us to determine the essence, content of the institution of citizenship and its constitutive features. Citizenship, as you know, is one of the attributes of the state, and therefore the issue of citizenship is traditionally especially relevant and significant.

Key words: citizenship, the institution of citizenship, globalization, global citizenship.

Актуальність дослідження. Громадянство це стійкий правовий зв'язок фізичної особи з державою, що проявляється у визначеній законодавством будь-якої держави сукупності їх взаємних прав і обов'язків. Можна стверджувати, що громадянство це політико-правовий зв'язок особи і держави в результаті якого між ними виникають взаємні права й обов'язки, є одним з основних ознак державного суверенітету, а саме в суверенітеті окремої держави, у свою чергу, і міститься джерело існування та розвитку інституту громадянства.

В цілому на сучасному етапі в умовах глобалізації визначаються нові аспекти функціонування як самого інституту громадянства, так і концепцій його дослідження, які прагнуть відповідати сучасним реаліям даного інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з цією проблематикою, розглядалися у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема М. О. Баймуратова, Ю. О. Волошина, М.М. Федорова, Д. Хелд, Т.Х. Маршалл, О.Н. Полухин, Б.Г. Капустин, В. С.Малахов та інших дослідників.

Мета статті – дослідити інститут громадянства в умовах глобалізаційного процесу.

Виклад основного матеріалу. Нові тенденції в розвитку інституту громадянства, безсумнівно, тісно пов'язані з сучасними перспективами самої національної держави, які можуть бути комплексно проаналізовані як в політико-правовому ключі, так і дещо глибше - в політико-філософському і політико-антропологічному контекстах [7].

Власне сучасна версія громадянства як специфічного способу взаємодії між державою та індивідами виникає вже в умовах часу модерну, будучи спочатку тісно пов'язаною як з новою концепцією держави, так і з поняттям суверенітету як його принципу і субстанції: «Поняття суверенітету, сформульоване Боденом в його знаменитій праці Шість книг про республіку (одна тисяча п'ятсот сімдесят шість), стало основою теорії держави Нового часу» [9].

На сьогоднішній день в юриспруденції склалися чотири основних наукових підходи до розуміння правової природи громадянства: по-перше, громадянство як особлива правова або політико-правовий зв'язок особи з державою; по-друге, громадянство як правова приналежність особи до держави; по-третє, підхід, який об'єднує «приналежність особи до держави» з «стійким зв'язком», причому приналежність найчастіше ставиться на перше місце; по-четверте, основною характеристикою громадянства визнається наявність певного правового стану особи, яка перебуває в ньому, тобто змістовно громадянство видається як комплекс прав і обов'язків, встановлених кожним конкретним державою.

З громадянством пов'язані як правовий статус особистості, так і юрисдикція держави, що припускає відповідальність особи перед державою. На слушне міркування видатного російського вченого В. О. Ключевського, «Права без обов'язків - юридична безглуздість, як наслідок без причини - безглуздість логічна» [3].

В кінцевому підсумку ці підходи, скоріше, висвічують різні ракурси даного інституту і не суперечать один одному в своєму початковому принципі. В якості практичного інституту громадянство необхідно розглядати як поняття, що виражає механізми його придбання, не обмежуючись тільки вивченням прав і функцій громадянина, що відрізняє його від негромадянина.

У зв'язку з цим в якості основного завдання доцільно визначити виявлення сутнісних трансформацій феномена громадянства, що затверджується в сучасних умовах глобалізації світової спільноти з одночасним процесом відокремлення і специфікації різних цивілізацій.

Інститут громадянства розкривається крізь призму специфіки соціального статусу членів суспільства. Він виступає, з одного боку, як механізм соціальної адаптації та зрівняння в правах, а з іншого - як спосіб підвищення соціальної нерівності в суспільстві, поділу соціуму на привілейованих і непривілейованих, що проявляється, зокрема, в наділенні статусом «почесне громадянство». Якщо в багатьох традиційних поглядах на громадянство останнім розглядалося як механізм захисту громадян державою, що гарантує отримання від нього певних послуг, таких, як

захист і підтримка порядку, то в концепціях другої половини ХХ ст. громадянство стало розумітися як інститут, який здійснює захист громадян від свавілля і надмірної опіки держави.

Можна виділити наступні аспекти сучасного розуміння і прояви громадянства: громадянство з зовнішньої, функціональної точки зору і громадянство з точки зору приналежності.

Перший аспект передбачає, що громадянином є член суспільства, що володіє певним набором прав, свобод і обов'язків, і перш за все - правом прямим або непрямым чином впливати на політику в державі.

Другий аспект відображає визначення того, хто саме може надіятися подібними (в першу чергу політичними) правами.

В сучасних умовах глобалізованого соціуму вельми актуальною стає саме натуралізація, так як вона враховує численні процеси інтеграції, міграції, підвищеної соціальної мобільності і зміни суверенних суб'єктів міжнародної взаємодії.

В даний час в більшості розвинених країн узятий курс на розвиток демократичних основ суспільства, так як вважається, що в ідеалі саме демократична форма правління сприяє найбільш повній самореалізації і самоактуалізації особистості, найбільш ефективному здійсненню цивільних або загальнолюдських прав і свобод як основних принципів громадянства. По суті, якщо уважно розглянути сутність буття демократії, то можна побачити, що в ній співіснують два протилежних на перший погляд аспекти: спрямованість на задоволення приватних інтересів і прав громадян (приватне право) і, одночасно, упор на рішення загальних інтересів, спільне прийняття рішень (суспільне, колективістська право).

Глобалізаційні процеси, пов'язані з демократизацією, технізацією, інформатизацією, гласністю, а також міграцією, інтеграцією, транснаціоналізацією, і багато інших аспектів, які визначають цілий набір як негативних, так і позитивних характеристик громадянства [1]. Сучасні технології та способи комунікації підвищують можливості громадян здійснювати свої права, свободи і обов'язки, дають небачену раніше свободу вибору; у людини також з'являється можливість відновлення в правах за допомогою міжнародних організацій, гостро реагують на ситуації, в яких порушуються права людини.

З іншого боку, ті ж перераховані процеси сприяють збільшенню продажу і ускладненню способів державного втручання і контролю над приватним життям. Підвищуються способи маніпуляції громадян державою. Про це пишуть багато дослідників, зокрема Ф. Уебстер: «Сучасні електронні технології дозволяють спостерігати за людьми так, що вони про це навіть не здогадуються» [8].

По суті, громадянство стало набувати соціальний зміст, що виражає юридично оформлене право громадян на отримання різних послуг від держави, в тому числі в сфері захисту. Фактична реалізація ідеї громадянства як участі і співучасті вимагає не тільки юридичного і політичного зрівняння в правах, а й соціального, шляхом наділення громадян соціальними правами, тобто надання того, що Т.Х. Маршалл називає «соціальним громадянством» [5]. Це означає, що необхідно створити умови гідного існування, які можуть сформувати матеріальну базу для здійснення цивільних прав, в тому числі права на участь в управлінні.

Забезпечення подібного гідного існування можливо при наділення громадян та реалізації таких соціальних і культурних прав, як право на охорону здоров'я, освіту, особисту недоторканність, свободу совісті, а також право на честь і гідність особи. Останнє є не тільки дуже важливим психологічним феноменом, пов'язаним з внутрішньої упевненістю в собі і усвідомленням особистістю власної соціальної значущості, а й суттєвим зовнішнім фактором, пов'язаним з громадським визнанням цінності особистості [16].

В цілому одна з основних тенденцій сучасної реалізації феномена громадянства, з одного боку, пов'язана з кризою ідеї держави-нації і національної версії громадянства, а з іншого - свідчить про поширення і своєрідному відродженні концепції громадянства часів античності, втіленої в понятті «громадянин світу».

Дана тенденція пов'язана з цілим комплексом феноменів глобального рівня, таких, як можливість майже миттєвого освітлення будь-якої події по всьому світу, поява і розвиток жанру репортажу, що сприяє отриманню оперативної інформації з місця подій, поширення документальних фільмів та передач, популярність всіляких видів туризму, широкомасштабна діяльність міжнародних організацій.

Подібні феномени свідчать про те, що, за висловом Ф. Вебстера, «зараз у світі виникла певна чутливість до порушення прав людини в будь-якій точці земної кулі, хоча цього твердження поки важко надати точний сенс» [6]. В результаті спостерігаються певні передумови до формування так званого «глобального» громадянства [25], прообразом якого є антична космополітична версія, однак багато зворотні фактори свідчать про те, що людство не прагне однозначно до тотальної уніфікації всіх сфер життєдіяльності, що знищило б індивідуальність.

Нова концепція громадянства передбачає такі риси громадянського суспільства, що відрізняє його від, наприклад, глобального суспільства або політичного суспільства в рамках держави-нації, як активність, здатність до прийняття рішень, усвідомленість і обґрунтованість дій, неполітична спрямованість, свобода вибору, наявність інституту приватної власності [2].

Крім того, в структурі подібного суспільства особливе місце займають масові добровільні громадські об'єднання, спілки громадян, організовані без будь-якої участі владних державних органів і при наявності самодіяльності та самоврядування, що формують необхідні навички міжособистісного спілкування, соціально-політичної активності і індивідуальні риси характеру.

Подібне розуміння ідеї громадянства як політичного і соціального інституту сприяє досягненню оптимального поєднання ідей демократичного розвитку, ринкової економіки, життєздатного державного інституту і приватних вільних сфер взаємодії громадян, що, в свою чергу в кінцевому рахунку сприяє поліпшенню якості життя кожної окремо взятої особистості.

Громадянство є фундаментальною характеристикою сучасного соціуму. В умовах глобалізації, що розуміється як загальносвітовий процес уніфікації та інтеграції всіх сфер суспільного життя, з одночасними процесами відокремлення і фрагментації, концепція громадянства покликана підтримувати соціальний порядок і сприяти досягненню громадянської злагоди, необхідного для стабільного існування будь-якого життєздатного соціуму [4].

Можливість мати подвійне громадянство, покупка громадянства за допомогою інвестиції в економіку держави, отримання громадянства за особливі заслуги або значимість перед державою та інші способи придбання, визнання громадянства, - все це результат розвитку глобалізації в світі.

З підйомом глобалізації поняття громадянства як форми членства та ідентичності в одній національній державі змінилося. Зростання кількості країн, що дозволяють отримати подвійне громадянство та права негромадян, зробило набуття громадянства менш нагальним [10].

Думка про те, що громадянство існує в непростих стосунках з глобалізацією, є інтуїтивно зрозумілою. Громадянство впливає з існування спільноти людей, політики, вбудованого в географічно обмежену національну державу, визнану іншими народами, і при необхідності силою підтримувати кордони та закони.

З іншого боку, глобалізація це явище, яке має політичний, економічний, соціокультурний та технологічний аспекти, і стосується інтеграції та взаємозв'язку через національні кордони уздовж цих вимірів [11].

Поточна глобалізація є результатом глобального поширення капіталізму, інтернаціоналізації функцій виробництва та змін технологій комунікацій. Науковці відрізняються точними визначеннями глобалізації, але існує консенсус, що вона передбачає розмивання меж.

Крім того, глобалізація не обмежується лише посиленням взаємозалежності вже існуючих утворень або активізацією встановлених мереж чи потоків, але також створює або сприяє створенню нових ” [11].

Існують два аспекти глобалізації, які мають наслідки для громадянства. По-перше, переміщення людей через національні кордони до життя та роботи ставить під сумнів питання

національної ідентичності та належності, членства в державній політиці та прав, які припадають на це членство. По-друге, відмітною ознакою глобалізації є існування транснаціональних організацій, які перекриваються національним суверенітетом. Вони існують паралельно з національною державою, і вони ускладнюють і поширюють права та привілеї, що набуваються громадянством [11].

Глобальне громадянство називається можливою новою артикуляцією детериторіалізованого політичного членства в умовах підвищення рівня різноманітності в глобальну епоху. Зокрема, було відмічено, що існуючі "локальні" версії соціальної політики та політичних рамок не завжди враховують той факт, що нині багато людей пов'язані з "глобальними громадами" глибокими транснаціональними зв'язками, що дозволяє їм зберігати колективну культурну ідентичність та практики, що виходять за межі нації. Ці та інші політичні наслідки транснаціоналізму представляють значні виклики національним артикуляціям громадянства з їх концепцією територіального розмежування та просторової фіксованості. З метою подолання цих обмежень та відображення безлічі ідентифікацій, полегшених через різні транснаціональні практики та зв'язки, нові альтернативні (і часто перекриваються) рамки громадянства вивчаються та вдосконалюються з 1980-х років, особливо це стосується постнаціональних, полікультурних, космополітичних та глобальних версій. Хоча деякі з цих концепцій виявляють чіткі дублюючі розміри, у цьому документі більш детально розглянеться критичний підхід до «глобального громадянства».

Поняття «глобальне громадянство» дуже широке і часом оспорується, оскільки сам термін представляє собою оксиморон [12] з притаманною суперечливістю: "громадянство" насправді означає членство та приналежність до територіально визначеної нації, тоді як "глобальне" викликає почуття прихильності до уявної глобальної спільноти, яка перевершує саму сутність нації - держава. Більше того, поняття "глобальне громадянство" - хоча все більш поширене в багатьох політичних та освітніх умовах - ще не є юридично обов'язковим поняттям. Замість того, щоб бути нормативною реальністю, поняття глобального громадянства є скоріше амбіційною етичною рамкою, яка відображає те, як традиційне поняття громадянства, визначене в контурах національної держави, прогресивно ставиться під сумнів і трансформується в контексті глобалізації та транснаціональна мобільність. У зв'язку з цим глобальне громадянство - з його акцентом на соціальну справедливість [13].

Глобальне громадянство стосується ідентичності людини як соціальної, культурної та економічної істоти, з правами та обов'язками діяти на місцевому, національному та глобальному рівнях [14].

Висновки. Громадянство це історико-правова категорія, яка виражає приналежності громадянина до тієї чи іншої держави і сформувалося в результаті процесу поступового історичного побудови взаємин держави і людини в системі правління. Багато фактів визначають те, що громадянство це політико-правовий зв'язок особи і держави, що виражається в їх взаємних правах та обов'язках.

Сьогодні громадянство виглядає більше як соціальний статус, який гарантує безпеку, і в той же час специфічну ідентичність. Глобалізація значно вплинула на інститут громадянства. Цей феномен сучасності зачіпає всі сфери суспільного життя. Вплив глобалізації на інститут громадянства - це не тільки вирівнювання кордонів зв'язку людини з державою, а й процес, який штовхнув законодавців тієї чи іншої країни на лібералізацію умов, вимог та інших пропозицій щодо отримання громадянства своєї країни, а також отримання подвійного і множинного громадянства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Д. Хелд [и др.]; пер. с англ. В.В. Сапова [и др.]. М., 2004
2. Капустин Б.Г. Гражданство и гражданское общество. М., 2011

3. Ключевский В. О. Недоросль Фонвизина (Опыт исторического объяснения учебной пьесы) // Сочинения: в 9 т. Т. IX. Материалы разных лет. М.: Мысль, 1990. С. 55–77
4. Малахов В. С. Гражданство как концепт и институт: что, как и зачем изучать // Гражданство иммиграция: концептуальное, историческое и институциональное измерение: сборник статей / под ред. В. С. Малахова, А. Ф. Яковлевой. М: КАНОН+; РООИ «Реабилитация», 2013. 320 с.
5. Маршалл Т.Х. Гражданство и социальный класс // Избранные очерки по социологии / под ред. Л. Гирко. М., 2006.
6. Полухин О. Идея, опыт и идеал гражданственности: философский проект. М., 2003.
7. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права. Трактаты / пер. с фр. М.: КАНОН-Пресс; Кучково поле, 1998. 416 с.
8. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. М., 2004.
9. Федорова М.М. Классическая политическая философия. М.: Издательство «Весь мир», 2001. 224 с
10. Castles, Stephen and Alastair Davidson. Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging. New York: Routledge. 2001
11. Croucher, Sheila L., Globalization and Belonging, The Politics of Identity in a Changing World, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham Maryland, 2004, page 10
12. Davies L. (2006) Global citizenship: abstraction or framework for action?. Educational Review 58:1 5-25
13. Hale W. C. (2012). Extremism on the World Wide Web: a research review. Criminal Justice Studies 25(4) 343-356.
14. Mertova P. & Green W. (2010) Internationalising teaching and learning: Perspectives and issues voiced by senior academics at one Australian university In F. Fallon (Ed.) Conference Proceedings of the 21st ISANA International Education Conference Engaging the wider community.
15. Mische A. Projecting Democracy: The Formation of Citizenship Across Youth Networks in Brazil // Citizenship, Identity an Social History. Cambridge, 1996. P. 32–34
16. Nauta L. Changing conceptions of citizenship // Praxis intern. Oxford, 1992. Vol. 12, № 1. P. 20–34.